

УДК 340:342.1:330.8

DOI: <https://doi.org/10.31359/1993-0941-2023-46-79>

Н. А. Жук, к.ю.н., доцент, старший науковий співробітник сектору порівняльного правознавства НДІ державного будівництва та місцевого самоврядування НАПрН України,
ORCID ID: 0000-0002-3172-8470

КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ПОВОЄННОЇ ДЕРЖАВИ: ЕКОНОМІКО-ТЕОРЕТИЧНІ, ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ ТА КОНЦЕПТНІ ЗАСАДИ РЕКОНСТРУКЦІЇ ФРН У «НУЛЬОВІ РОКИ»

***Анотація:** в статті досліджується процес формування нових концептуальних та концептних засад повоєнної західнонімецької держави та особливості їх реалізації в ході реконструкції ФРН. Окрема увага приділяється пошукам особливого «німецького шляху» на основі ордолібералізму та специфіки імплементації концепції «соціального ринкового господарства» як концептуальної основи західнонімецької держави після Другої світової війни. Особлива увага приділена аналізу феномену політики денацифікації повоєнного німецького суспільства, нормативно-правовій основі її реалізації та її значенню у концепті сучасної Німеччини.*

***Ключові слова:** повоєнна держава, концепція держави, концепт держави, ордолібералізм, третій шлях, німецька модель, соціальне ринкове господарство, соціальний капіталізм, політика порядку, «фелькше», соціальний діалог, соціальний баланс, німецьке питання, денацифікація, демілітаризація, демократизація, декартелізація, політичний центризм, християнська демократія.*

Постановка проблеми. Сьогодні одним із стійких асоціативних уявлень щодо феномену держави Німеччина (ФРН) виступає її соціальна привабливість, серцевину чого у терміно-феноменологічному розумінні складає концепція «соціального ринкового господарства» (або «соціально-орієнтованої ринкової економіки»). Невипадково дослідниками в якості позначення характеристик останньої поряд із терміном «соціальний капіталізм» використовується термін «німецька модель» [30; 8], який чітко демонструє прив'язку реалізації цієї концепції розвитку саме до Федеративної Республіки Німеччини. Недаремно саме остання стала тією країною Європи, яку у 2022–23 роках обрала переважна більшість українських біженців у пошуку притулку [35], обґрунтовано розраховуючи на надання їм з боку держави надійних соціальних гарантій та значної матеріальної підтримки.

Видатний знавець економічної історії Німеччини Вернер Абельсхаузер зазначив, що «історія Федеративної Республіки — це насамперед її економічна історія. Ніщо так сильно не вплинуло на формування західно-німецької держави, як її економічний розвиток» [2]. І така оцінка впливу економічного фактору на політико-правові процеси в Західній Німеччині є характерною для переважної більшості дослідників її феномену. Так, *американський політолог Джордж Фрідман, засновник недержавної розвідувально-аналітичної організації Stratfor, відзначив, що «Для Німеччини життя після Другої світової війни, але особливо після холодної війни, було пов'язане з економікою. Через ЄС вона досягла...панування в Європі...»* [Цит.за: 39], у тому числі, через феноменальний вплив своєї соціально-ринкової системи на формування спільної конкурентної, монетарної та соціальної політики Європейського Союзу, конвергенцію економічних систем його країн-членів, яка стала ядром економічної системи ЄС. Втім «справжнім бажанням більшості німців було не дозволити економічній силі країни затьмарити її позицію просто однієї з європейських сил» [цит.за: 39], або, іншими словами, не дозволити знов постати «німецькому питанню», яке, як обізнано підкреслює Дж. Фрідман, хвилює Європу протягом століть [там само] у будь-якому історико-перспективному кон-

тексті: чи то йдеться про об'єднання усіх німецьких земель в єдину державу у ХІХ ст., чи то — про підйом «духу» і спільної «німецької» ідентичності, чи то про відродження могутності Священної Римської імперії, мілітаризму Пруссії або німецького націоналізму, проблема чого в черговий раз актуалізувалося у 1930–1940 роки.

І хоча розв'язання обох ключових проблем повоєнної політико-правової дійсності — пошуку «німецької моделі» соціально-економічного розвитку та вирішення «німецького питання» через боротьбу з так званим «духом Шиллера» шляхом денацифікації пов'язані з феноменом реконструкції ФРН у так звані «нульові роки» (тобто 1945–1949 рр. — період окупації Німеччини союзниками по Антигітлерівській коаліції), процес пошуку концептуальних та концептних засад повоєнної ФРН розпочався ще за часів Третього Рейху та відбувався під впливом численних факторів зовнішнього і внутрішнього характеру. Ключовим серед перших можна вважати повну поразку Німеччини у Другій світовій війні, яка обумовила участь країн Антигітлерівської коаліції (насамперед — США та СРСР) у процесі вирішення долі повоєнної німецької держави. Щодо внутрішніх чинників впливу на концептуалізацію повоєнної ФРН, то в їх числі — наявність в Німеччині усталених традицій національно-орієнтованої науки та міцної наукової спільноти, опортуністичної тоталітарним тенденціям, здатної навіть в умовах режиму Третього Рейху пропонувати владі альтернативні концепції майбутнього розвитку країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти щодо історичних передумов реконструкції повоєнної ФРН та формування теоретичних конструкцій щодо улаштування її повоєнного ладу знайшли своє змістовне дослідження у працях значної кількості сучасних зарубіжних та вітчизняних учених, у тому числі В. Абельсхаузера, А. Аменії, Р. Д. Андерсона, С. В. Беркалова, Р. Ю. Болдирєва, В. О. Буханова, А. Варкай, Н. Гольдшмідта, В. Гутнік, Х. Джанссена, В. В. Дроздова, О. О. Жаронкіної, Б. Зарицького, А. Масона, В. Лаудер, С. І. Невського, О. Ю. Пленкова, С. Попи, Е. Сантнера, Н. В. Супян, М. Романи, Б. Л. Хавкіна, П. Хоффмана, О. Г. Худокормова. Питання

щодо концептної основи ФРН через аналіз специфіки німецької ідеології розкрито в працях Г. М. Гордієнка, М. В. Михайлюка та ін., а німецької лінгвокультури – у працях Л. В. Гайдученко, Г. О. Івасюк, Д. І. Медведєвої, Т. С. Медведєвої, К. Мізіна, М. В. Опаріна, А. М. Приходька, Г. О. Хант, І. Г. Шікіді та ін. Проблема денацифікації Німеччини як засобу оновлення змісту концепту ФРН у повоєнні часи розкрита у роботах М. Бойка, О. Іванова, О. Ігнатенка, К. Рісса, С. Рябенка, І. Мюлера, Т. Фога, В. Черепанина та ін.

Водночас сьогодні відсутні дослідницькі роботи, в яких питання концептуалізації повоєнної західнонімецької держави розкривається на основі використання міждисциплінарної методології шляхом поєднання традиційних для юридичної науки методів (у тому числі, історичного, порівняльно-правового, економічного аналізу) з методологією концептології, тобто через викриття ключових концептних засад ФРН, історично обумовлених специфікою німецького менталітету.

Наведені обставини і зумовлюють **мету цієї статті**, котра полягає у визначенні концептуальних та концептних засад розвитку повоєнної західнонімецької держави, виявленні основних закономірностей процесу концептуалізації ФРН у контексті переходу до «мирного стану», а також встановленні ключових суб'єктів та факторів, які здійснили вирішальний вплив на ці процеси.

Виклад основного матеріалу. З огляду на загальновизнану першість економічного фактору для історії розвитку ФРН, дослідження процесу її повоєнної концептуалізації розпочнемо саме з цього аспекту. Відповіддю на пошук особливого «німецького шляху» розвитку країни після війни стала концепція «соціального ринкового господарства», реалізація якої, як вважається, дозволила Західній Німеччині доволі швидко подолати складний період державної та суспільної трансформації з воєнного на мирний лад, досягти так званого «німецького чуда» – економічної та політичної стабільності, реалізувати масштабне реформування системи соціального забезпечення та добитися для широких верств населення високого рівня благополуччя.

Дослідники припускають, що ідеї про можливість коригування внутрішнього курсу політики Третього Рейху при пере-

ході до «мирного часу», в тому числі, через часткову відмову від планово-розподільчої системи та скорочення масштабів інтервенцій держави [16, с. 148, 337] на рівні вищого політичного керівництва Рейху з'явилися в 1940 році та активізувалися після перемоги вермахту над Францією на початку літа 1940 р. Крім цього чинника, потреба у пошуку якісно нових концептуальних засад організації взаємодії між державою та суспільством, що перебували під тотальним контролем з боку різних монополістичних економічних та державних структур, обумовлювалася усвідомленням керівництвом держави необхідністю встановлення «співвідношення між державним контролем та вільним ринком, яке було б здатне призвести до бажаного підвищення рівня життя» [16, с. 148] населення країни, .

Відповіддю на цей виклик стала програма ордолібералізму (німецький варіант соціал-лібералізму) [подр. див.: 24]), яка дозволяла реалізувати ідею «третього шляху» шляхом поєднання «примату політики», підтримки середнього підприємництва та інститутів впорядкованої сильною державою конкурентної ринкової системи. Вирішальну роль у процесі пошуку, розробки та становлення парадигми майбутньої концепції повоєнної Західної Німеччини на рубежі 1930-х-1940-х рр. зіграли різні групи німецьких учених, яких прийнято вважати ключовими особами в науково-інтелектуальному протистоянні нацистському режиму Третього Рейху, а саме: «фрайбурзькі вчені» — група родоначальників ордолібералізму, що сформувалася в середині 1930-х років навколо професора політекономії Фрайбурзького університету Вальтера Ойкена та його колег — юристів Франца Бьома та Ганса Гроссманн-Дерта (в їх числі — Адольф Лампе і Герхард Риттер); робоча група вчених-економістів «Політекономія» під керівництвом боннського професора фінансів та політичної соціології Ервіна фон Бекерата (в особі Вальтера Ойкена, Енса Ессена, Костянтина фон Дітце, Еріха Прайзера, Теодора Вессельса, Л. Мікши), з якою співробітничав Карл Фрідріх Герделер, «тіньовий канцлер» антигітлерівської опозиції та автор концепції «інша Німеччина» [19]; «Гурток Крейзау», заснований Хельмутом Джеймсом фон Мольтке, німецьким юристом, учасником антинацистського руху Супротиву та автором «Основних

принципів нового порядку» (1943 р.) (містили конституційно-правові положення з акцентом на повернення до багатопартійності, розвиток субсидіальності та місцевого самоврядування з нівелюванням егалітарних проявів демократії) [9]; експертна «комісія професорів» у складі провідних економістів з різних університетів Рейху (зокрема, Пауля Беркенкофа, Вільгельма Хазенака, Генріха фон Штакельберга, Рудольфа Штукена та Ганса Тешемахера).

Вважається, що уявлення німецьких учених про «політику порядку» (що базується на ідеях «сильної держави», що забезпечує за допомогою своїх інституцій контури правопорядку через державний реформізм та патерналізм) сформувалися під впливом глибоких традицій інституційно-правової підтримки економіки з боку держави, організованої бюрократичної системи та досвіду взаємодії науки з державними органами влади на основі інституціоналізації такої співпраці. Щодо традицій економічного етатизму, то варто пригадати, що дві провідні наукові школи у сферах права та економіки (історична та соціальна) почали формуватися в Німеччині ще у XIX сторіччі – їх об'єднувало розуміння загальної національно-історичної ситуації та специфіки німецьких держав того часу (архаїчний та аграрно-латифундистський характер організації політики та економіки). Відповідно, німецькі вчені від початку робили ставку на активну роль держави у сфері економіки та врахування «примату політики» (підпорядкування «загальним інтересам держави») [26]), вважаючи неприйнятною для Німеччини винятково популярну на той момент концепцію англійського лібералізму, яка передбачала невтручання держави у господарсько-економічну сферу. Щодо використання науки для потреб держави, то останнє знаходило свою реалізацію в Німеччині неодноразово, у тому числі, за часів Третього Рейху. Так, у 1933 році було засновано Академію німецького права зі статусом корпорації публічного права, одним із завдань діяльності якої в Законі про Академію було визначено «Сприяти реорганізації німецької правової системи, і на основі постійної та тісної співпраці з уповноваженими законодавчими органами впроваджувати націонал-соціалістичну програму у всі галузі права»

[14]. А у 1936 році в Берліні було створено «Німецьке науково-економічне товариство» у складі університетських політекономів, яке було залучено до консультативної співпраці з Академією німецького права. Останнє відкрило вченим нові можливості для апробації своїх теоретичних досліджень, що здійснювалися на основі канонів романтизму та історизму, які передбачали подолання ізоляції національної політекономії від науки про організацію виробництва, та, у такий спосіб, повернення традицій німецької політекономії [21].

Отже, починаючи з середини 1930-х років, групою вчених Німеччини було визначено мету відновлення соціально-економічного устрою держави під гаслом «особливого німецького шляху» (або «нової політекономії нацизму»). Його ідеологічну основу склали елементи світогляду «фелькіше» (поширеного в Німеччині на рубежі XIX-XX століть народницького вчення з расистською антисемітською ідеологією радикального етнічного націоналізму домінуючого населення), а, отже, — расової концепції, принципів станового порядку та автаркії, антикапіталізму [18], а також «природних законів», тобто соціал-дарвінізму (останнє, зокрема, передбачало впровадження «саморегульованих сил ринку» — наприклад, елементів конкуренції у систему контрольованих державою цін або посилення ролі приватно-підприємницької ініціативи в економічному житті країни). В якості орієнтиру для оцінки основних проблем національної політекономії при формуванні нової концепції післявоєнної Німеччини членами робочої групи «Політекономія» у 1940 році була взята щойно опублікована книга В. Ойкена «Основи національної економії» [29], яка пропонувала «проект деідеологізованої політекономії» на основі проведеної автором масштабної систематизації відомих економічних порядків.

Концептуальні підходи ордоліберальних теоретиків (наприклад, припущення юриста Ф. Бьома про те, що держава має право шляхом «безпосередньої авторитарної дії» санкціонувати «порядок» економіки [6]) співвідносилися з ідеями про конкуренцію та приватну господарську ініціативу, важливими для успішної економічної політики, поставленої на службу інтересам середнього класу, що панували серед авторитетних державних

чиновників. Саме такий задум був озвучений у 1944 році Отто Олендорфом, постійним представником статс-секретаря в Імперському міністерстві економіки та групенфюрера СС, під егідою якого з кінця 1943 р. здійснювалося проектування контурів господарського регулювання Німеччини після закінчення війни: «...господарство, вільне також від монополій, картелів та синдикатів. Індивід, який нерозривно пов'язаний із суспільством, в якому він народився і живе за його основними законами, повинен мати можливість діяти за умов повної свободи» [Цит. за: 16, с. 301]).

З огляду на це, не є дивним висновок дослідників процесу пошуку німецькими вченими концептуальних засад для повоєнної Німеччини про конвергенцію ідей, що склали фундамент «третього шляху» (зокрема, ордолібералізму), та теоретичних поглядів окремих представників влади націонал-соціалістичного режиму. Так, наприклад, В. Абельсхаузер аналізує концептуальні витоки соціального ринкового господарства, що сягають періоду формування теорії ордолібералізму, саме в контексті продовження втілення ідеї впорядкованої державою ринкової системи від часів світової кризи 1929–1933 рр. через утвердження націонал-соціалізму до військової економіки Третього рейху та альтернативної їй політики господарських реформ у післявоєнній ФРН [1].

В результаті представники ордолібералізму, як супротивники і класичного лібералізму, і планового господарства (так, ними досліджувалася можливість трансформації капіталістичної системи, «які відповідали б як інтересам середнього підприємництва, так і сучасним вимогам великої капіталістичної індустрії» [16, с. 149]), запропонували особливий напрямок розвитку Німеччини, який передбачав, за оцінками німецького дослідника Л. Хербста, відмову від розширення масштабів державної регламентації, орієнтацію на чітке розмежування регулюючих функцій держави [16, с. 363] і приватну відповідальність та ініціативу при прийнятті господарських рішень. Варто зазначити, що в змісті цієї концепції своє яскраве відображення знайшли як історично притаманні німецьким науковим школам уявлення про роль і місце держави в процесі розвитку ринку та грома-

дянського суспільства, основу якого складає середній клас, так і ключові етноспецифічні концепти, які у концентрованому вигляді відображають своєрідність німецької лінгвокультури та ментальності її носіїв, а саме – порядок (Ordnung) [37], безпека (Sicherheit), комфорт (Gem tlichkeit).

Щодо впливу зовнішніх факторів на процес концептуалізації повоєнної Німеччини, то при його аналізі ми виходимо з того, що реконструкція повоєнної держави у політичній, економічній та соціальній сферах є найбільш складним етапом поновлення повоєнної справедливості. Отже, її метою не може бути збереження того стану, який слугував приводом для початку воєнних дій. Ще в ході Другої світової війни, і тим більше після рішень Ялтинської і Потсдамської конференцій перед усіма державами-її учасниками закономірно постало питання щодо наповнення новим змістом їх концептів, пошуку та обґрунтування ідейних засад для нових концепцій їх держав. Для держав-союзниць антигітлерівської коаліції (насамперед, СРСР та США) це завдання ускладнювалося необхідністю такого пошуку не лише для себе, але й для переможених країн, у першу чергу, Німеччини та Австрії.

Як відомо, в 1948 році в Західній Німеччині під приводом США було розпочато здійснення «плану Маршалла», який сприяв швидкому поновленню економіки, промисловості та інфраструктури Німеччини, забезпечив реалізацію «німецького чуда» та тривале процвітання її населення. Втім плану Маршала передувала протилежна йому за метою, заходами та наслідками «Програма запобігання розв'язанню Німеччиною 3-ї світової війни» (так званий «план Моргентау»), яка передбачала розчленування Німеччини, перехід важливих промислових районів під міжнародний контроль, ліквідацію важкої промисловості, демілітаризацію та перетворення Німеччини на аграрну країну. Цей план, запропонований у вересні 1944 року на 2-й квебекській конференції і підтриманий президентом США Ф. Рузвельтом і британським прем'єром У. Черчиллем на рівні меморандуму щодо повоєнного перетворення Німеччини, з огляду на звинувачення з боку світової громадськості в його сіоністській складовій, у початковому вигляді було від-

хилено, однак у повоєнній ФРН американська адміністрація вжила низку заходів щодо обмеження її економічного розвитку (що найшло своє відображення, зокрема, у директиві JCS 1067) [12]. Останньому жодним чином не заважала концепція «соціального ринкового господарства», підтримка запровадження якої з боку США обумовлювалася фактором усвідомлення німецькою та американською елітами нагальної потреби у попередженні вибуху соціалістичних настроїв, які могли призвести у Західній Німеччині до революції.

Офіційно розробником цієї концепції вважається Людвіг Ерхард, німецький економіст і політик, керманіч післявоєнних реформ у ФРН в економічній сфері, а її прийняття в якості основи реформування внутрішньої політики Західної Німеччини у червні 1948 року пов'язується з ініціативною діяльністю тогочасного канцлера ФРН Конрада Аденауера. Як вже зазначалося, ідейною основою цієї концепції стала категорія «соціальне ринкове господарство», яка була введена в науковий оборот німецьким економістом і політиком Альфредом Мюллером-Армаком [3], який розглядав її як ірландську формулу, метою якої було «поєднати принцип свободи на ринку з принципом соціальної рівноваги», завдяки чому можна було досягти мети «поєднання вільної ініціативи з соціальним прогресом, що забезпечується саме економічними показниками, на основі конкurentної економіки» [4, с. 243, 245].

Підкреслимо, що ця концепція презентувалася саме як «третій шлях» між капіталізмом та соціалізмом, що було підтверджено у 2013 році тодішнім канцлером ФРН Ангелою Меркель в промові на Всесвітньому економічному форумі [5], що, окрім іншого, дозволило запобігти появі в західній Німеччині соціалізму. Як відомо, до такого шляху попередження революційних змін буржуазні політичні еліти Заходу, розуміючи класову природу капіталізму, вдавалися не вперше. Одним із найяскравіших прикладів цього в Німеччині свого часу стала діяльність уряду Отто фон Бісмарка, який з метою зниження соціального напруження, обумовленого високим ступенем експлуатації робочої сили, чисельним зростанням впливу соціал-демократичної партії, у тому числі на рівні представництва в рейхстазі, й у такий

спосіб запобігання соціалістичній революції, про яку попереджав Карл Маркс [11], у 1880-х рр. запровадив соціальне законодавство, яке сприяло підвищенню соціальних стандартів життя робітників та їхній інтеграції в урбаністичний соціум, що, за висновками дослідників, розпочало процес «депролетаризації» Німеччини [40, с. 179].

Отже, модель соціальної ринкової економіки у жодному разі не може сприйматися як соціалізм, до чого іноді вдаються її критики [наприклад: 17], хоча її адепти визнають, що окремі її аспекти були натхненні демократичним соціалізмом. Ключова позиція соціалізму, відкинута концепцією соціального ринку — це ідея щодо ліквідації приватної (не плутати з індивідуальною, особистою) власності та ринків соціальною власністю та економічним плануванням. Водночас підтримка забезпечення рівних можливостей і захист тих осіб, хто нездатен увійти до вільного ринку робочої сили внаслідок суб'єктивних чинників (інвалідність, старість, безробіття) є тією соціальною складовою, яка характеризує демократичний соціалізм, що дало підставу класифікувати її як «координовану» соціальну ринкову політику [23].

Етичну основу цієї концепції склала беззаперечна вимога щодо неприпустимості встановлення повного контролю над економікою ані з боку держави, ані з боку приватного бізнесу, а вони, у свою чергу, мають служити людям [11]. Отже, ця модель організована на основі ринкової саморегуляції, при якій гармонійно та ефективно поєднуються між собою захист конкуренції та ринкові методи господарювання, з одного боку, та державне регулювання національної економіки та її соціальна спрямованість, з іншого, з метою створити економіку, яка обслуговує добробут і потреби всього населення. Іншими словами, соціальний ринок утримується від прагнення планувати та керувати виробництвом, робочою силою та збутом, але підтримує зусилля щодо впливу на економіку за допомогою органічних засобів комплексної економічної політики (монетарної, кредитної, торговельної, податкової, митної інвестиційної та соціальної). У підсумку, така модель суспільно-економічного розвитку передбачає досягнення і підтримання балансу між егалітаризмом

(тобто соціальною рівністю) та елітаризмом (соціальною ієрархією).

Первісне втілення цієї концепції саме в ФРН обумовило наявність в ній таких характерних рис, які пояснюються специфікою системи пріоритетів, притаманних політико-культурній ментальності західнонімецького суспільства того часу, що підтверджується фактом її ствердження протягом 1950–1970-х рр. також в Австрії та Швейцарії [28]. Отже, насамперед, це політичний центризм (який передбачає прийняття чи підтримку соціальної рівноваги шляхом протиставлення політичних змін, які б могли спричинити кардинальний зсув суспільства ліворуч або праворуч) та відповідна йому політична ідеологія у вигляді християнської демократії (автономного від церкви політичного руху, який виступає за вирішення соціальних та економічних проблем при дотриманні християнських принципів).

Отже, одним із важливих чинників успішного втілення цієї концепції в життя можна назвати досягнення соціального миру в країні. Останнє було забезпечено, у тому числі, на основі принципів, які сьогодні складають фундамент соціального діалогу в кожній цивілізованій країні. На рівні законодавства ФРН того часу це було зафіксовано запровадженням систем щодо вирівнювання податкових тягарів, формування власності працівників, механізму підвищення пенсій, створення субсидованого житла, наданні дитячих допомог, розробці та утвердженні сільськогосподарського зеленого плану тощо [22], а також у вигляді проголошення і встановлення механізму спільного прийняття рішень у ключових сферах промисловості (вугільній та металургійній, які, до речі, у той же час стали промисловою першоосновою для утворення тієї економічної спільноти, яка згодом перетворилася на Європейський Союз [36]). Отже, не дивно, що Договір про Європейський Союз 1992 року в статті 3(3) в якості однієї з засад фіксує створення соціальної ринкової економіки наступним чином: «Союз створює внутрішній ринок. Він має працювати для сталого розвитку Європи, заснованого на збалансованому економічному зростанні та стабільності цін, висококонкурентній соціальній ринковій економіці, спрямованій на повну зайнятість і соціальний прогрес, а та-

кож високому рівні захисту та покращенні якості навколишнього середовища» [10].

Не менш важливою складовою при концептуалізації держави виступає феномен її концептності (концепту), який представляє собою відображення у свідомості (індивідуальній та колективній) уявлень, знань, асоціацій, переживань, зокрема, на рівні понять, цінностей та чеснот, які супроводжують сприйняття конкретної держави (на рівні її назви, її власного імені), існуючої в реальному житті, та водночас як концентрат знань, що розкривають світосприйняття і ментальність відповідного народу. Дослідження західнонімецького менталітету, на думку німецьких дослідників, є складним завданням, що обумовлено чинниками історичного, політичного та культурного характеру, у тому числі, фактором регіоналізму (як наслідку тривалого досвіду суверенного існування 360 князівств та міст-держав, які об'єдналися в єдину державу лише у 1871 році), не схильністю сучасних німців до типізації («ніхто не хоче бути типовим німцем» [Цит. за: 27, с. 18], та нацистським минулим, яке стало суттєвим фактором у появі негативних конотацій у слів «німецька» та «Німеччина» [13]. Наслідком перекручення ідеологами нацизму змісту цих понять, за даними соціологічного опитування, проведеного в Німеччині після 1989 р., лише кожен п'ятий німець підтвердив, що він гордий тим, що він німець [15, с. 129], адже питання «Що є німецьким?» дуже часто було приводом для обґрунтування переваги німецької нації над іншими народами [25, с. 9]. За часів Третього Рейху її концепт відображав насамперед асоціації про велич німецької нації, її «расової чистоти» та первісності стосовно інших рас, імперські та гегемоністські зазіхання, а також містив нацистські, расистські та фашистські наративи.

Необхідність кардинальної зміни змісту концепту повоєнної Німеччини обумовлювалася, насамперед, гострою потребою в очищенні німецької держави і суспільства від усіх складових антилюдського характеру, їх повернення до кола цивілізованих народів. Відповідно, незважаючи на системний антагонізм між СРСР та США, їх позиції у питанні щодо нового змісту концепту Німеччини співпадали. Отже, наповнення концепту повоєн-

ної Німеччини новим змістом мало відбуватися, насамперед, через програму денацифікації як на рівні держави, так і на рівні усього німецького суспільства, тобто 70-мільйонного населення (з огляду на факт зв'язаності з діяльністю НСДАП у прямій чи непрямій формі за часів Третього Рейху майже всього дорослого і певної частини дитячого населення).

Це питання обговорювалося керівниками СРСР, США та Великобританії у лютому 1945 року на Ялтинській конференції, й у підписаній за її підсумком «Декларації про визволену Європу» було проголошено *«знищення німецького мілітаризму та нацизму і створення гарантій того, що Німеччина ніколи більше не буде здатна порушити мир цілого світу. Ми сповнені рішучості ... стерти з лиця землі нацистську партію, нацистські закони, організації та установи; усунути будь-який нацистський та мілітаристський вплив з громадських установ, з культурного та економічного життя німецького народу й ужити спільно таких заходів у Німеччині, які можуть видаватися необхідними для майбутнього світу та безпеки усього світу»* [Цит. за: 38].

Програмою ж післявоєнного устрою Європи стали рішення Потсдамської конференції держав-переможців у Другій Світовій війні (серпень 1945 року), які, у тому числі, передбачали ввести в дію програму «чотирьох Д» – денацифікації, демілітаризації, демократизації, декартелізації Німеччини. В них же було визначено, що кожна з цих країн самостійно визначатиме, як слід проводити денацифікацію у своїй окупаційній зоні та погоджено, що основним її інструментом стане анкета (Fragebogen) щодо діяльності німців за нацистських часів, за допомогою якої мала встановлюватися ступінь їх провини, санкції та, відповідно, різні режими їхнього доступу до матеріальних благ.

Особливий інтерес у контексті механізму реалізації денацифікації викликає «Настільна книга Військового уряду у Німеччині», яка була розроблена і видана у США 7 листопада 1944 року [7], спеціальний лист до американських армій у Європі (серпень 1945 року), в якому було деталізовано критерії класифікації німців – прибічників Третього Рейху, а також низка законів військового уряду в західній зоні, зокрема, щодо «Скасування нацистської символіки», № 5 про розпуск нацистської партії,

про «Заборону працевлаштування членів нацистської партії на посади у комерційних підприємствах, крім як на посади звичайних працівників та з іншою метою», «Про звільнення від націонал-соціалізму і мілітаризму» тощо. Ці документи цікаві не лише тим, що на їх основі відбувалася денацифікація Західної Німеччини, але і тим, що саме вони слугували методологічною та директивною-правовою основою для реалізації денацифікації СРСР у Східній Німеччині до 1947 року.

Дослідники одностайні у визнанні того, що в обох зонах окупації Німеччини політика денацифікації тривала до 1948 року, тобто до початку «холодної війни». Причиною її згортання, окрім появи нових геополітичних викликів, вважається визнання обома наддержавами неможливості ізолювати від суспільного і державного життя сотні тисяч німців, причетних до нацистського режиму, в умовах необхідності кадрового наповнення новостворених німецьких урядових організацій тими, хто має досвід керування ними (тобто колишніми нацистами). У цьому світлі особливо показовим є те, що «до 1973 року більшість керівних позицій в Міністерстві юстиції ФРН займали колишні члени нацистської партії. Кожен п'ятий був членом нацистських Штурмових загонів» [Цит. за: 34]. З огляду на цей факт, не здається дивним, що німецькі дослідники у своїх працях пишуть переважно про провальні підсумки денацифікації Німеччини як на державному, так і на суспільному рівнях. Таку оцінку ми знаходимо у Курта Рісса, німецько-американського журналіста — сучасника тих подій та ярого антигітлеріста [32], у німецького історика Тімоті Фога [31] та німецького юриста Інго Мюллера, який в своїй книзі «Жахливі юристи» 1987 року, присвяченій німецькій системі правосуддя за нацистських часів, зокрема, її поступливості ідеології нацизму та правовій безславності, висловив думку, що судова система Третього Рейху та її співробітники майже не понесли ніякого покарання після 1945 року [20].

Українські дослідники, навпаки, вважають, що в обох зонах «організаторам проведення денацифікації загалом удалося досягти головної мети» [38] та що «денацифікація в американській зоні окупації не залишилася неефективною» [33]. Однак під-

креслимо, що у цих випадках йдеться про оцінку підсумків денацифікації не у реальній площині за часів її проведення, а в історичній перспективі у контексті досягнення основної її мети. Так, С. Рябенко відзначає, що «головна мета денацифікації полягала у тому, аби змусити німецьке суспільство зрозуміти неприйнятність гітлерівської расової політики та методів управління суспільством, і тим самим унеможливити прихід до влади осіб, які б сповідували нацистську ідеологію» [38]. У цьому зв'язку він відзначає, що «ставлення людей як на заході, так і на сході Німеччини до політики та злочинів нацизму суттєво змінилося. Якщо у перші роки після капітуляції Третього Рейху більшість німців або нічого не знали про нацистські злочини, або вважали їх ворожою пропагандою, а до нацистського партійного та державного керівництва ставилися загалом досить позитивно, то після проведення роз'яснювальної роботи, поширення інформації та появи досліджень і публікацій про жертв гітлерівського режиму їхня думка змінилася» [там само]. У свою чергу, О. Ігнатенко відзначає, що «по-справжньому німці почали цікавитися тим, ким були їхні предки, наприкінці 60-х. Виросло нове покоління, яке запустило запізнілу «денацифікацію» знизу вгору», і що і сьогодні «для багатьох німців їхнє минуле досі залишається табуйованою темою» [34].

Найпотужнішим аргументом на користь подолання нацистського минулого, як вважається, виступає падіння Берлінського муру, бо «до 1989 р. бути німцем було все-таки соромно» [41]. Політичне поглинання ФРН східної Німеччини закріпило «тріумф економічно-політичної культури Заходу над «східним» соціалізмом», з приводу чого американський учений-германіст Ерік Сантнер відзначив, що продукування дискурсу «перемоги над марксизмом-ленінізмом» мало на меті вигнати із європейської історії травму нацистського насильства і закрити концептуальний та етичний простір її осмислення [там само].

Висновки. Концептуалізація повоєнної ФРН представляє собою складний і тривалий процес, на хід та результати якого вплинула величезна кількість факторів внутрішнього (у тому числі, специфіка німецького менталітету та німецького «духу», наявність в Німеччині власних наукових шкіл в сферах еконо-

міки і права, глибоких традицій в сфері політичної економії, міцної інтелектуальної спільноти, опозиційної Третьому Рейху) та зовнішнього характеру (у першу чергу, поразка Німеччини у Другій світовій війні та участь країн-переможців у вирішенні її майбутньої долі).

Пошук і розробка концептуальних засад повоєнної ФРН відбувалася у контексті необхідності пошуку особливого шляху соціально-економічного розвитку Німеччини та водночас вирішення «німецького питання». В якості відповіді на першу проблему обрана концепція «соціального ринкового господарства» як «третьої шлях» між капіталізмом та соціалізмом (попри метафоричну асоціацію з «німецьким соціалізмом», ця концепція не є різновидом соціалізму з огляду на відсутність розв'язання в її межах ключового для соціалізму питання — ліквідації приватної власності).

В змісті цієї концепції знайшли своє відображення як історично притаманні німецьким науковим школам уявлення про «політику порядку» і «примат політики» (у контексті визначення ролі і місця держави в процесі розвитку ринку та громадянського суспільства, основу якого складає середній клас), так і ключові етноспецифічні концепти, які відображають своєрідність німецької ментальності. Теоретичну основу цієї концепції склала програма ордолібералізму (німецького соціал-лібералізму) з її ідеями щодо координації ринку з боку «сильної держави», ідеологічну — поєднання елементів «фелькіше», расової концепції, принципів станового порядку, автаркії, антикапіталізму та соціал-дарвінізму, соціально-етичну — прагнення досягти соціальної рівноваги (між егалітаризмом та елітаризмом), політико-ідеологічну — пріоритети політичного центрizmu та християнської демократії, концептну — концепти «порядок», «безпека» та «комфорт».

В числі геополітичних та геоекономічних наслідків запровадження цієї концепції у ФРН — запобігання встановленню в західнонімецькій державі соціалізму; вплив на вибір концептуальної основи іншими німецькими країнами; визначальний вплив на соціальну політику Європейського Союзу та на конвергенцію економічних систем його країн-членів.

Суттєвим фактором у появі негативних конотацій концепту «Німеччина» стало нацистське минуле. Оновлення концепту повоєнної ФРН відбувалося шляхом денацифікації, демілітаризації, демократизації, декартелізації. Нормативно-правову основу забезпечення цього процесу склали рішення Ялтинської та Потсдамської конференцій (зокрема, «Декларація про визволену Європу»), а також методологічні, директивні та управлінські акти, розроблені та видані США у контексті супроводження діяльності Військового уряду у Німеччині. Оцінка наслідків денацифікації ФРН як засобу оновлення змісту її концепту лишається вкрай спірною – від визнання повної її провальності до визнання її певної ефективності.

В концепті сучасної держави Німеччина відображаються як компоненти, пов'язані з її досягненнями в соціально-економічній сфері, так і компоненти духовно-культурного та політико-історичного порядку.

Перспективні подальші розробки вбачаються у здійсненні порівняльного дослідження концептуалізації повоєнних ФРН та НДР.

Список використаних джерел:

1. Abelshauser W. (1991). Die ordnungspolitische Epochenbedeutung der Weltwirtschaftskrise in Deutschland: Ein Beitrag zur Entstehungsgeschichte der Sozialen Marktwirtschaft. pp. 11–29. In: D. Petzina (Hg.) Ordnungspolitische Weichenstellungen nach dem Zweiten Weltkrieg. Berlin: Duncker & Humblod. p. 28.
2. Abelshauser W. (1983). Wirtschaftsgeschichte der Bundesrepublik Deutschland: 1945–1980. Frankfurt am Main: Suhrkamp. p. 8.
3. Alfred Müller-Armack and Ludwig Erhard: Social Market Liberalism. Working Paper. Freiburger Diskussionspapiere zur Ordnungsökonomik, No. 04/12/ https://www.econstor.eu/bitstream/10419/4344/1/04_12bw.pdf
4. Alfred Müller-Armack. (1976). Wirtschaftsordnung und Wirtschaftspolitik. Bern. 472 p.
5. Angela Merkel. Soziale Marktwirtschaft als Exportschlager / https://www.focus.de/politik/ausland/soziale-marktwirtschaft-als-exportschlager-angela-merkel_id_2784053.html
6. Böhm F. (1942). Der Wettbewerb als Instrument staatlicher Wirtschaftslenkung, pp. 51–98. In: G. Schmidts (Hg.) Der Wettbewerb als Mittel volkswirtschaftlicher Leistungssteigerung und Leistungsauslese.

- Schriften der Akademie für Deutsches Recht. Gruppe Wirtschaftswissenschaft. Heft 6. Berlin: Dunker & Humblot. p. 91.
7. Brochure of the Military Government in Germany. Supreme Commander's Area of Control. Proclamation, Laws, Ordinances and Notices. Directives and Instructions to German Police.» Ninth United States. Army. November 7, 1944. 54 p. / <https://texashistory.unt.edu/ark:/67531/metaph743621/>
 8. Carlin, Wendi. West Germany growth and institutions, 1945–90 / URL: https://books.google.com.ua/books?id=wiTtnUn5qGsC&pg=PA455&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false
 9. Carsten, F. L. Graml, H. (1970). The Constitutional Proposals of Goerdeler and Kreisau // The German resistance to Hitler. – University of California Press. pp. 114–127. URL: <https://books.google.ru/books?id=bFwcCy2MfvEC&lpg=PA13&pg=PA114#v=onepage&q&f=false>
 10. Consolidated version of the Treaty on European Union – TITLE I: COMMON PROVISIONS – Article 3 (ex Article 2 TEU) / <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TEXT/HTML/?uri=CELEX%3A12008M003>
 11. Die Soziale Marktwirtschaft ethisch weiterdenken Marktwirtschaft gesellschaftlich und kulturell einbetten Wettbewerb kologisch und sozial ausrichten Primat der Politik global stärken. 1/2009. 128 p. / https://www.evangelisch-in-westfalen.de/fileadmin/user_upload/Angebote/Beratung/gesellschaftliche_Fragen/soziale_marktwirtschaft_ethischweiter_denken.pdf
 12. Directive to Commander in Chief of United States forces of occupation regarding the military government of Germany (JCS 1067) // Germany under occupation: illustrative materials and documents. – Ann Arbor: Edwards Brothers, Inc., 1949. 317 p.
 13. Frei, N. (2005). 1945 und wir. Das dritte Reich im Bewusstsein der Deutschen – München: Verlag C. H. Beck. 224 p.
 14. Gesetz über die Akademie für Deutsches Recht. Vom 11. Juli 1934 // RGBl. 1934. § 2. S. 605.
 15. Gorski, M. Gebrauchsanweisung für Deutschland. – München: Piper, 2002. – 172 S.
 16. Herbst L. Der Totale Krieg und die Ordnung der Wirtschaft: die Kriegswirtschaft im Spannungsfeld von Politik, Ideologie und Propaganda 1939–1945. Stuttgart: Deutsche Verlags-Anstalt, 1982. 474 p. P. 148, 337.
 17. Hill, Steven. Europe's Promise: Why the European Way is the Best Hope in an Insecure Age. University of California Press, 2010. 472 p.
 18. Hock W. Deutscher Antikapitalismus. Der ideologische Kampf gegen die freie Wirtschaft im Zeichen der großen Krise. Frankfurt a.M., 1960.
 19. Hoffmann, Peter. Anti-Semitism and Resistants to Hitler: Carl Goerdeler and the Jewish Question, 1933–1942. Cambridge: Cambridge University Press, 2011. 193 p.

20. Ingo Müller. Furchtbare Juristen: Die unbew itigte Vergangenheit unserer Justiz (Knaur Taschenb cher. Sachb cher) Paperback – 1 Jan. 1989. 318 s.
21. Janssen H. Nationalökonomie und Nationalsozialismus. Die deutsche Volkswirtschaftslehre in den drei iger Jahren des 20. Jahrhunderts. Marburg: Metropolis Verlag. 2012. S. 207.
22. Konrad Adenauer: History and Legacy / <https://www.kas.de/en/konrad-adenauer>
23. Lawrence Ezrow and Timothy Hellwig. The hidden cost of consensus: How coordinated market economies insulate politics. / [https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/2053168015614873#:~:text=Coordinated%20market%20economies%20\(CMEs\)%20accommodate,also%20insulate%20polycymake](https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/2053168015614873#:~:text=Coordinated%20market%20economies%20(CMEs)%20accommodate,also%20insulate%20polycymake)
24. Popa C. The Influence of Ordoliberalism in Europe. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка, 2018; 3(198): 69–74.
25. Pross, H. Was ist heute deutsch? Wertorientierungen in der Bundesrepublik. – Reinbek bei Hamburg: Rowohlt Verlag, 1982. – 158 S.
26. Roser T. Protestantismus und soziale Marktwirtschaft: Eine Studie am Beispiel Franz Böhms. Entwürfe zur christlichen Gesellschaftswissenschaft. Münster: Lit Verlag, 1998. S. 77.
27. Schroll-Machl, S. Die Deutschen – Wir Deutsche. Fremdwahrnehmung und Selbstsicht im Berufsleben. – Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2003. 216 S.
28. Schwarz, Gerhard. Die falsch verstandene Soziale Marktwirtschaft. Kritik an Horst Friedrich Wünsches Buch «Ludwig Erhards Soziale Marktwirtschaft». 16.02.2016 / https://www.avenir-suisse.ch/ludwig_erhard_horst_friedrich_wuensche_die-falsch-verstandene-soziale-marktwirtschaft/
29. Stackelberg, H. F. Die Grundlagen der Nationalökonomie. (Bemerkungen zu dem gleichnamigen Buch von Walter Eucken). Weltwirtschaftliches Archiv 51. Bd. (1940), pp. 245–286. URL: <https://www.jstor.org/stable/40433224>
30. Thelen, Kathleen. How Institutions Evolve: The Political Economy of Skills in Germany, Britain, the United States, and Japan. Cambridge University Press, Sep 6, 2004 – Business & Economics. 333 p;
31. Timothy R. Vogt. Denazification in Soviet-Occupied Germany: Brandenburg, 1945–1948. Harvard Historical Studies 137, 2001. 336 p.
32. Wolfgang Saxon. Curt Riess, Author And Journalist, 90; Expert on Nazi Era / May 21, 1993 / <https://www.nytimes.com/1993/05/21/obituaries/curt-riess-author-and-journalist-90-expert-on-nazi-era.html>
33. Бойко М., Іванов О. Проведення політики денацифікації Німеччини в американській зоні окупації (1945–1949 pp. Європейські іс-

- торичні студії. – 2018. – № 10. С. 63–81. С. 63) / <https://drive.google.com/file/d/1qvXKeEBfB7xjvVm7SSHvtiD9FIG7m1at/view>
34. Ігнатенко О. Як Німеччина переосмислила нацизм після Другої Світової війни. / URL: <https://svidomi.in.ua/page/yak-nimechchyna-pereosmyslyla-natsyzm-pislia-druhoi-svitovoi-viiny>
35. Німеччина випередила Польщу за кількістю біженців з України, – ООН / https://lb.ua/world/2023/06/21/561592_nimechchina_viperedila_polshchu.html
36. Паризький договір про створення Європейського співтовариства вугілля і сталі (ЄОВС) 1951 р. / https://studies.in.ua/pravo_es-shporu/2189-parizkiy-dogovr-1951-r.html
37. Приходько А. М. Телеономний концепт «ORDNUNG» як мірна одиниця німецької етнічної ментальності (соціокультурний аспект). Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. № 773. 2007. С. 6–11.
38. Рябенко С. Денацифікація Німеччини: уроки для України. 27.06.2017. / URL: <https://zbruc.eu/node/67750>
39. Фрідман, Джордж. Німецьке питання: роздуми про геополітику. 7 лютого, 2022. / URL: <https://glavcom.ua/world/observe/nimecke-pitannya-rozdumi-pro-geopolitiku-820184.html>
40. Хлібовська Г. М. Політика соціального реформування в Німецькій імперії: витоки, сутність, значення історичного досвіду. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Історичні науки. Том 33 (72) № 1 2022. С. 179–184.
41. Черепанин В. Ренаціоналізація соціального простору. URL: <https://commons.com.ua/ru/renatsionalizatsiya-sotsialnogo-prosto/>

REFERENCES :

1. Abelshauser W. (1991). Die ordnungspolitische Epochenbedeutung der Weltwirtschaftskrise in Deutschland: Ein Beitrag zur Entstehungsgeschichte der Sozialen Marktwirtschaft. pp. 11–29. In: D. Petzina (Hg.) Ordnungspolitische Weichenstellungen nach dem Zweiten Weltkrieg. Berlin: Duncker & Humblod. p. 28.
2. Abelshauser W. (1983). Wirtschaftsgeschichte der Bundesrepublik Deutschland: 1945–1980. Frankfurt am Main: Suhrkamp. p. 8.
3. Alfred Müller-Armack and Ludwig Erhard: Social Market Liberalism. Working Paper. Freiburger Diskussionspapiere zur Ordnungsökonomik, No. 04/12/ https://www.econstor.eu/bitstream/10419/4344/1/04_12bw.pdf
4. Alfred Müller-Armack. (1976). Wirtschaftsordnung und Wirtschaftspolitik. Bern. 472 p.
5. Angela Merkel. Soziale Marktwirtschaft als Exportschlager / https://www.focus.de/politik/ausland/soziale-marktwirtschaft-als-exportschlager-angela-merkel_id_2784053.html

6. Böhm F. (1942). Der Wettbewerb als Instrument staatlicher Wirtschaftslenkung, pp. 51–98. In: G. Schm lders (Hg.) Der Wettbewerb als Mittel volkswirtschaftlicher Leistungssteigerung und Leistungsauslese. Schriften der Akademie für Deutsches Recht. Gruppe Wirtschaftswissenschaft. Heft 6. Berlin: Dunker & Humblot. p. 91.
7. Brochure of the Military Government in Germany. Supreme Commander's Area of Control. Proclamation, Laws, Ordinances and Notices. Directives and Instructions to German Police.» Ninth United States. Army. November 7, 1944. 54 p. / <https://texashistory.unt.edu/ark:/67531/metaph743621/>
8. Carlin, Wendi. West Germany growth and institutions, 1945–90 / URL: https://books.google.com.ua/books?id=wiTtnUn5qGsC&pg=PA455&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false
9. Carsten, F. L. Graml, H. (1970). The Constitutional Proposals of Goerdeler and Kreisau // The German resistance to Hitler. – University of California Press. pp. 114–127. URL: <https://books.google.ru/books?id=bFwcCy2MfvEC&lpg=PA13&pg=PA114#v=onepage&q&f=false>
10. Consolidated version of the Treaty on European Union – TITLE I: COMMON PROVISIONS – Article 3 (ex Article 2 TEU) / <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX%3A12008M003>
11. Die Soziale Marktwirtschaft ethisch weiterdenken Marktwirtschaft gesellschaftlich und kulturell einbetten Wettbewerb kologisch und sozial ausrichten Primat der Politik global st rken. 1/2009. 128 p. / https://www.evangelisch-in-westfalen.de/fileadmin/user_upload/Angebote/Beratung/gesellschaftliche_Fragen/soziale_marktwirtschaft_ethisch_weiter_denken.pdf
12. Directive to Commander in Chief of United States forces of occupation regarding the military government of Germany (JCS 1067) // Germany under occupation: illustrative materials and documents. – Ann Arbor: Edwards Brothers, Inc., 1949. 317 p.
13. Frei, N. (2005). 1945 und wir. Das dritte Reich im Bewu tsein der Deutschen – M nchen: Verlag C. H. Beck. 224 p.
14. Gesetz ber die Akademie für Deutsches Recht. Vom 11. Juli 1934 // RGBl. 1934. § 2. S. 605.
15. Gorski, M. Gebrauchsanweisung für Deutschland. – München: Piper, 2002. – 172 S.
16. Herbst L. Der Totale Krieg und die Ordnung der Wirtschaft: die Kriegswirtschaft im Spannungsfeld von Politik, Ideologie und Propaganda 1939–1945. Stuttgart: Deutsche Verlags-Anstalt, 1982. 474 p. P. 148, 337.
17. Hill, Steven. Europe's Promise: Why the European Way is the Best Hope in an Insecure Age. University of California Press, 2010. 472 p.
18. Hock W. Deutscher Antikapitalismus. Der ideologische Kampf gegen die freie Wirtschaft im Zeichen der gro en Krise. Frankfurt a.M., 1960.

19. Hoffmann, Peter. *Anti-Semitism and Resistans to Hitler: Carl Goerdeler and the Jewish Question, 1933–1942*. Cambridge: Cambridge University Press, 2011. 193 p.
20. Ingo Müller. *Furchtbare Juristen: Die unbew Itigte Vergangenheit unserer Justiz* (Knaur Taschenb cher. Sachb cher) Paperback – 1 Jan. 1989. 318 s.
21. Janssen H. *Nationalökonomie und Nationalsozialismus. Die deutsche Volkswirtschaftslehre in den drei iger Jahren des 20. Jahrhunderts*. Marburg: Metropolis Verlag. 2012. S. 207.
22. Konrad Adenauer: History and Legacy / <https://www.kas.de/en/konrad-adenauer>
23. Lawrence Ezrow and Timothy Hellwig. The hidden cost of consensus: How coordinated market economies insulate politics. / [https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/2053168015614873#:~:text=Coordinated%20market%20economies%20\(CMEs\)%20accommodate,also%20insulate%20policymake](https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/2053168015614873#:~:text=Coordinated%20market%20economies%20(CMEs)%20accommodate,also%20insulate%20policymake)
24. Popa C. The Influence of Ordoliberalism in Europe. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка*, 2018; 3(198): 69–74.
25. Pross, H. Was ist heute deutsch? Wertorientierungen in der Bundesrepublik. – Reinbek bei Hamburg: Rowohlt Verlag, 1982. – 158 S.
26. Roser T. *Protestantismus und soziale Marktwirtschaft: Eine Studie am Beispiel Franz Böhms. Entwürfe zur christlichen Gesellschaftswissenschaft*. Münster: Lit Verlag, 1998. S. 77.
27. Schroll-Machl, S. *Die Deutschen – Wir Deutsche. Fremdwahrnehmung und Selbstsicht im Berufsleben*. – Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2003. 216 S.
28. Schwarz, Gerhard. Die falsch verstandene Soziale Marktwirtschaft. Kritik an Horst Friedrich Wünsches Buch «Ludwig Erhards Soziale Marktwirtschaft». 16.02.2016 / https://www.avenir-suisse.ch/ludwig_erhard_horst_friedrich_wuensche_die-falsch-verstandene-soziale-marktwirtschaft/
29. Stackelberg, H. F. *Die Grundlagen der Nationalökonomie. (Bemerkungen zu dem gleichnamigen Buch von Walter Eucken)*. *Weltwirtschaftliches Archiv* 51. Bd. (1940), pp. 245–286. URL: <https://www.jstor.org/stable/40433224>
30. Thelen, Kathleen. *How Institutions Evolve: The Political Economy of Skills in Germany, Britain, the United States, and Japan*. Cambridge University Press, Sep 6, 2004 – Business & Economics. 333 p;
31. Timothy R. Vogt. Denazification in Soviet-Occupied Germany: Brandenburg, 1945–1948. *Harvard Historical Studies* 137, 2001. 336 p.
32. Wolfgang Saxon. Curt Riess, Author And Journalist, 90; Expert on Nazi Era / May 21, 1993 / <https://www.nytimes.com/1993/05/21/obituaries/curt-riess-author-and-journalist-90-expert-on-nazi-era.html>

33. Boiko M., Ivanov O. (2018). Provedennia polityky denatsyfikatsii Nimechchyny v amerykanskii zoni okupatsii (1945–1949 rr.). *Yevropeiskii istorychni studii*. № 10. URL: <https://drive.google.com/file/d/1qvXKeEBfB7xjvVm7SSHvtiD9FIG7miat/view>
34. Ihnatenko O. Yak Nimechchyna pereosmyslyla natsyzm pislia Druhoi Svitovoi viiny. / URL: <https://svidomi.in.ua/page/yak-nimechchyna-pereosmyslyla-natsyzm-pislia-druhoi-svitovoi-viiny>
35. Nimechchyna vyperedyla Polshchu za kilkistiu bizhentsiv z Ukrainy, – OON. URL: https://lb.ua/world/2023/06/21/561592_nimechchina_viperedila_polshchu.html
36. Paryzkyi dohovir pro stvorennia Yevropeiskoho spivtovarystva vuhillia i stali (YeOVS) 1951 r. URL: https://studies.in.ua/pravo_es-shporu/2189-parizkiy-dogovr-1951-r.html
37. Prykhodko A. M. (2007). Teleonomnyi kontsept «ORDNUNG» yak mirna odynytsia nimetskoi etnichnoi mentalnosti (sotsiokulturnyi aspekt). *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu im. V. N. Karazina*. № 773.
38. Riabenko S. (2017). Denatsyfikatsiia Nimechchyny: uroky dlia Ukrainy. 27.06.2017. / URL: <https://zbruc.eu/node/67750>
39. Fridman, Dzhordzh. (2022). Nimetske pytannia: rozdumy pro heopolityku. 7 liutoho, 2022. / URL: <https://glavcom.ua/world/observe/nimecke-pitannya-rozdumi-pro-geopolitiku-820184.html>
40. Khlibovska H. M. (2022). Polityka sotsialnoho reformuvannia v Nimetskii imperii: vytoky, sutnist, znachennia istorychnoho dosvidu. *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho. Seriia: Istorychni nauky*. Voll 33 (72), № 1.
41. Cherepanyn V. Renatsionalizatsiia sotsialnoho prostoru. URL: <https://commons.com.ua/ru/renatsionalizatsiya-sotsialnogo-prosto/>

N. A. Zhuk

Conceptualization of the Postwar State: Economic-Theoretical, Political-Legal and Conceptual Principles of the Reconstruction of the Federal Republic of Germany in the «Zero Years»

Abstract: Abstract: the article examines the process of formation of new conceptual and conceptual foundations of the post-war West German state and the peculiarity of their implementation during the reconstruction of the Federal Republic of Germany. Particular attention is paid to the search for a special «German way» based on ordoliberalism and the specifics of the implementation of the concept of «social market economy» as the conceptual basis of the West German state after the Second World War. Special attention is paid to the analysis of the phenomenon of the denazification policy of post-war German society, the

normative and legal basis of its implementation and its significance in the concept of modern Germany.

It has been established that the conceptualization of the post-war state of the Federal Republic of Germany is a complex and long-term process, the course and results of which were influenced by a huge number of internal and external factors.

The search and development of the conceptual foundations of post-war Germany took place in the context of the need to solve two problems – the search for a special way of development of Germany and the solution of the «German question».

It has been established that the concept of «social market economy» as a «third way» between capitalism and socialism was chosen as a special German model of socio-economic development in post-war Germany. The theoretical basis of this concept was the program of ordoliberalism, the ideological basis was a combination of elements of «Folkish», the racial concept, the principles of state order, autarky, anti-capitalism and social Darwinism, the social-ethical basis was the desire to achieve social equilibrium, the political-ideological basis was political centrism and Christian democracy, conceptual – the concepts of «order», «safety» and «comfort».

It is noted that the renewal of the concept of post-war Germany, which was negatively affected by the Nazi past, took place through denazification, demilitarization, democratization, and decartelization.

Keywords: *post-war state, concept of the state, concept of the state, ordoliberalism, third way, German model, social market economy, social capitalism, politics of order, «Folkish», social dialogue, social balance, German question, de-Nazification, demilitarization, democratization, decartelization , political centrism, Christian democracy.*